

Torsdag med THORS

Hbl 7.5.81

"VASCHEGO" heter det i Sverige där ett av sje-ljuden skrivs med RS...

VARSÅGODA (säger vi med tydligt R-S) och ta del av prof. Thors utredning av rs-uttalet. Dessutom dröjer han i dag vid ordet **sekulär** och vid den punkt som inte skall sättas ut i datum.

"Jag har lagt märke till, hur en del rikssvenskar uttalar s-et i kombinationen rs t.ex. i 'törs', 'vars', 'var så god' som ett slags sje-ljud, då r-et knappast hörs alls. Jag är nyfiken på uttalets ursprung och ålder samt utbredning i Sverige", säger dagens förste frågeställare.

Det åtförda uttalet är vida spritt i Sverige; i själva verket är det rådande i hela Sverige utom i söder — i Skåne och dess närmaste grannlandskap uttalas "skorrande", bakre r, följt av vanligt s. Det s-ljud som frågeställaren åsyftar och som ersätter rs, t.ex. i **fors**, uttalas med tungspetsen högre upp än vid vårt vanliga s. Det är f.ö. inte obekant inom Finlands gränser — det används i st.f. rs av ålänningar och sydösterbottningar.

Tyvärr är det inte möjligt att ange åldern för det rikssvenska uttalet av rs. Vissa omständigheter i äldre texter kan dock tyda på att det ännu inte kommit i bruk vid början av 1600-talet. Det är också svårt att säga, var det uppstått; i nutiden är det inte bara vida spritt i svenskan, utan har också stor utbredning i östra Norge. Gissningsvis kan man förmoda, att det ha uppstått någonstans i mellers-

ta Sverige och därifrån spritt sig åt olika håll.

Som bekant fick vår biskop John Vikström ett pris vid Svenska kulturfondens utdelning i april. I en tidningsnotis hette det, att biskopen fick priset "med rent sekulära motiveringar". En frågeställare känner en viss undran över formuleringen: är ordet **sekulär** riktigt väl valt?

Såsom frågeställaren har observerat, förknippas ordet **sekulär** dels med ordet **sekel** och har den rätt vanliga innebörden "sekellång" o.dyl, dels kan ordet ha betydelsen "världslig". Måhända hade det varit bäst att skriva "icke-religiösa motiveringar". **Sekulär** förknippas lätt med det ganska vanliga **sekulariserad** "avkristnad".

Det är sällan som stavningsfrågor berörs i spalten. En sådan har dock blivit aktuell genom frågor till mig personligen. Skall man sätta punkt efter ett ordningstal, t.ex. i datum: den 3. maj 1981?

Svaret är helt entydigt: nej. Vi sätter inte punkt efter ordningstal i svenskan, utan skriver t.ex. "den 30 april".

I den här detaljen skiljer sig det svenska skrivsättet från bruket i flera andra språk. Speciellt bör det finska skrivsättet observeras. Det kräver punkt efter ett ordningstal: "22. p:nä helmikuuta". Men också ett med svenskan så närbesläktat språk som norskan har punkt i sådana fall, t.ex. "den 7. juni". I svenskan skall vi däremot inte bruka punkt efter ett ordningstal, utan skriva t.ex. "den 18 maj".

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

Hbl 14.5.81

MED NATTÅG startar vi dagens språkutflykt, som via genitivproblem och **Lucullus för oss till Don — dock varken floden eller Don Juan utan vardagsordet för jobb, också slutled i åkdon.**

Dagens frågor börjar med ett avstavningsfrågor: "Hur skall man göra, när det uppstår ett sammanträffande av tre lika konsonanter, t.ex. tt+t?"

Regeln är enkel: Om de tre konsonanterna skulle komma att stå på samma rad, så lämnas en bort. Men ofta händer det att ordet kommer att delas upp på två stavelser. Då skrivs två konsonanter på den förra, en på den senare raden. Ett exempel: Vi skriver **nattåg**, när det står på en rad, men **natt-tåg**, när det fördelas på två rader.

Det var regeln, och den lockar förmodligen inte till skratt. Det gör väl däremot det citat som frågeställaren använde för att belysa frågeställningen. En nu bortglömd skald från 1800-talets förra del, K. F. Dahlgren i Sverige, har i en av sina dikter raderna "då varandra gå i möte/tvenne läppar i en kyss". (Kysar förekommer massvis i Dahlgrens dikter.) **Läppar** är förvisso helt regelrätt skrivet, men stavningen **läpp-par** hade varit bättre — som man lätt inser.

Däremot ser man inte sällan fel i ett annat fall. Det händer att en bestämning placeras efter ett huvudord i genitiv, som ett slags tillägg: "Paavo Nurmis, den mångfaldige guldmedaljörrens, enastående löparkarriär". Som synes får den efterställda bestämningen också s.

Mot den här regeln syndas det ofta, och det är skäl att vara på sin vakt, när man skriver sådana uttryck. Det heter således, t.ex. "Runebergs, den frejdade skaldens, troget bevarade hem i Borgå".

En tredje frågare undrar: "Vad betyder ordet **lukullisk**?"

Ordet **lukullisk** brukar användas om mat: man talar om "en lukullisk måltid". Det avser en mycket läcker måltid med alla slag av bordets njutningar. **Lukullisk** är bildat till det latinska namnet **Lucullus**, som bars av en fältherre **Lucullus**, död 56 f.Kr. Hans namn har gått till eftervärlden därför att han tyckte om god mat och dryck.

Samme frågeställare vill veta, vad ordet **don** har för ett ursprung.

Don är ursprungligen ett lågtyskt ord, en substantivering av det lågtyska (eller "plattyska", som det också heter) ordet för "göra" — samma ord som i engelskan lyder **do** och i högtyskan **tun**.

Ordet **don** ingår också i sammansättningarna **åkdon** och **fordon** och utgör stammen i det vardagliga verbet **dona**.

Carl-Eric Thors

Den enda kausändelse vårt språk har är som bekant genitivens -s. Ibland ställer den till besvär, såsom framgår av ett lätt "friserat" citat.

Det talas i en notis om **tidningens X-bladets** chefredaktör. Det torde inte vara något tryckfel, ty uttrycket förekommer två gånger. Regeln är enkel: när en bestämning sådan som en yrkesbeteckning, ett ord som **staden**, **tidningen** o.dyl. står framför ett namn i genitiv, så får endast namnet genitivändelse. Det heter i enlighet med regeln (och den överensstämmer helt med det allmänna språkbruket): "löjtnant Petterssons befordran", "tidningen Dagens Nyheters chefredaktör".